

Sjećanja uz 40-tu godišnjicu odlaska koprivničkih grafičara u partizane

Iz Voćina smo s našim teretom krenuli ujutro, a oko podne smo došli do jedne livadice iza koje je bio potok. Na toj su livadici bile drvene bajte i u svakoj nekoliko partizana. Tu smo istovarili stvari. Svatko je od nas uzeo onoliko koliko je mogao nositi i pošli smo uz brdo do tiskare smještene na Ravnoj gori.

U jednoj većoj bajti bila je tadašnja tiskara s jednom amerikankom i nekoliko regala slova. U gradnji je bila jedna veća bajta koja će kasnije biti naša nova štamparija. Moju su porodicu smjestili u jednu polovicu stare bajte, a u drugoj polovici je bila uprava. Rukovodioci su tada bili drug Tišma i drug Katuna. U našoj polovici bajte bio je krevet na kat. Mi smo spavali dolje, a gore su spavali Svetozar Grgurović, stenograf i slugar Paja Belanović.

Počeo je naš partizanski život.

Drugi dan ujutro odmah sam dobio zadatak da na malom stroju odštampam »Glas Slavonije« što na malom tigliu nije bilo baš lako. Mučili smo se nekoliko sati dok smo uspjeli otisnuti jednu stranicu, a trebalo ih je četiri. Današnji grafičari, koji raspolažu sa toliko tehnike, ni zamisliti ne mogu kako se štampalo u partizanima.

U tiskari se radilo u smjenama, danju i noću.

Iako je bio studeni, pa i prosinac, nije bilo jako hladno, ali smo ložili u svim barakama jer drva smo bar imali dovoljno.

Gradila se nova, velika baraka za tiskaru u koju će biti smješteni strojevi koje smo dopremili iz Koprivnice.

Strojeve smo dopremili preko prosjeke, tj. do tamo smo ih dovezli kolima, a odande smo ih spuštali nizbrdo. Najviše nam je muke zadavala doprema postolja (fundamenta) za mašinu jer je postolje teško oko 800 kg, široko oko metar i po, a mi smo imali samo ruke. Na nekim smo mjestima morali rušiti šumu da bi postolje moglo proći. Sav smo materijal prenijeli na rukama, a ako se sjetimo da je iz Koprivnice krenulo oko 80 seljačkih kola natovarenih materijalom, onda se može zamisliti koliko smo toga prenijeli na to brdo.

Problem je bio i to što nismo imali montera koji bi osposobio veliki stroj pa smo to napravili jedan partizan-bravar i ja, jasno, uz mnogo muke.

Bio je to stari stroj koji se pokretao ručno, tj. imao je veliki kotač koji se pokretao i tako je stroj radio. To je za tadašnje prilike bilo dobro jer nije trebala struje.

Stroj su pokretala dvojica naizmjenice, a jedan od njih je bio Marko Szabo poznati koprivnički kolporter, koji je taj posao, iako vrlo težak, radio gotovo s uživanjem.

Cim je ovaj veliki tiskarski stroj počeo raditi, nastalo je novo vrijeme u tiskari. Učinjena je nova raspodjela poslova, jer to je sada bila, slobodno mogu reći, prava tiskara, iako se nalazila u šumi.

Osim ovog velikog tiskarskog stroja, u pogonu su bila dva mala tiskarska stroja, jedna velika rezačka mašina na ručni pogon, stroj za rezanje kartona, rezačka mašina i papšera. Papir koji smo sobom dovezli iz Koprivnice bio je u balama pa smo ga morali rezati na određenu veličinu. Najprije smo ga sjekli sjekirama, a onda smo ga odmatali. Jasno, bili su tu i regali sa slovima. Papira smo imali dovoljno, ali je problem bila tiskarska boja. Seljaci koji su prevozili strojeve ukrali su jednu kantu, misleći da je u njoj kolomaz.

Sagrađene su i nove bajte, nova kuhinja i nova bajta za pečenje kruha. Stari lovac Mićo bio je zadužen da nam nabavlja hranu. Imali smo radio pa smo mogli slušati vijesti o napredovanju naše vojske. Štampali smo razne letke, pa Glas Slavonije, preštampavali smo Vjesnik, a u malom formatu smo štampali Vijesti koje su najprije izlazile svaki tjedan, pa dvaput tjedno, a onda svaki dan. Preštampavali smo Borbu, a štampali smo i borbene pjesme, pa Žena u borbi i drugo. Radili smo u tri smjene, danju i noću. Sav štampani materijal pakirao se u posebnoj baraci koju smo zvali ekspedit, a odande se otpremao na relejnu stanicu koja je bila ispod našeg brda, odakle su ga kuriri odnosili dalje svaki dan.

Drugovi, koje smo tamo zatekli kad smo došli, mnogo su se trudili oko nas, učili su nas o borbi, o ciljevima naše borbe, držali su nam razna predavanja iz marksizma. 1943. g. slavili smo tamo Božić, imali smo okićen veliki bor u baraci tiskare, čak smo pjevali i stare božićne pjesme. Jasno, Nove Godine smo posebno slavili.

Hranili smo se vrlo dobro i bilo nam je lijepo.

Jednog dana poslije podne kad sam se odmarao u svojoj polovici barake (u drugoj su bili rukovodioci), čujem razgovor da se sprema ofenziva i čujem kako su drugovi vrlo zabrinuti što će biti sa strojevima, sa tiskarom, a i sa svima nama, razgovarali su o tome da li da nas sklone u bunkere ili da nas povedu u pokret.

Jedan dio ljudi (žene i djeca) bili su u bunkeru, a jedan dio je bio dežuran i bio je vani. Međutim, ofenziva je dobro prošla. Oni koji su bili u bunkeru govorili su da

više nikada neće ići pod zemlju, nego će radije bježati. Tako je i bilo. U slijedećim ofenzivama, kojih je bilo nekoliko, nitko više nije htio u bunker, nego smo svi išli u pokret, ili kako smo mi to tada zvali – u džadu.

K nama su dolazili mnogi rukovodioci partizanske borbe, a ja sam najviše drugovao sa Zvonkom Brkićem koji je bio i velik borac i izvanredan čovjek. On me postavio za tehničkog direktora tiskare.

U prosincu 1943. primljen sam u KPJ. Bio sam vrlo sretan.

Na Papuku su osim naše tiskare bile i razne ustanove i radionice. Bila je krojačka radionica, postolarska, bravarska, a dolje na livadi je bila i minerska baza. Subotom smo priređivali zabave s plesom i programom.

Za našeg boravka na Papuku bilo je nekoliko ofenziva na Slavoniju, ali danas više ne znam kojim su redom bile, ali se mnogo toga sjećam i iz tih ofenziva.

Kraj bajte tiskare iskopali smo veliki bunker u koji smo sklanjali tiskarske strojeve, jasno, rastavljene. Imali smo posebne bunkere za spremanje slova, za papir, za kuhinju i drugo. Prije svakog pokreta sve smo spremali u bunkere, a sebi smo ostavljali samo ono što smo nosili i to u torbama sašivenim od padobrana. Prije polaska sve smo dobro zakamuflirali. Kamuflirali smo i sve staze i sve prilaze tiskari pa neprijatelj nije nikada došao na mjesto gdje je bila tiskara, niti je znao gdje se ona nalazi.

Kad smo se vratili iz pokreta, opet smo montirali sve strojeve i nastavljali rad.

Ispričat ću neke događaje iz ofenziva, ali ne znam na koju se ofenzivu koji događaj odnosi.

Jednom smo noćili u nekom šiblju kad najednom u onoj tišini čujemo lajanje pasa. Jako smo se preplašili jer smo mislili da to dolaze Nijemci sa psima. Morate znati da smo svi bili nenaoružani, da je među nama bilo djece i starih ljudi. Zvonko Brkić nam se smijao i objasnio nam da to laju lisice. Jednom, taman što smo počeli izvlačiti strojeve iz bunkera, kad začujemo paljbu u blizini. Svi smo potrčali prema prosjeci, tj. prema vrhu brda kamo smo uvijek bježali kad smo bili u opasnosti jer su tamo bile guste šume. Tada je bio snijeg. Moja supruga i ja smo malo zaostali i nađemo na putu majku pjesnika Ivana Gorana Kovačića, koja je bila s nama u tiskari i pomagala u kuhinji, koja je također zaostala, ali kako je bila već stara, nije mogla dalje. Izvukli smo je iz snijega i pomogli joj pa smo svi došli do naših. Jednom smo jedva uletjeli u jedan šumarak i polijegali po zemlji dok su Nijemci prolazili kraj nas po cesti. Jednom smo bili tako žedni da smo lizali mokro lišće i pili smo vodu iz jarčića u šumi. U selima kroz koja smo prolazili, seljaci su s nama sve dijelili što su imali, a ni oni nisu imali mnogo. Tako nam je u jednom popaljenom selu (kojemu danas više ne znam imena) jedna žena davala kuhani kukuruz i zauvijek sam zapamtio njezine riječi: »Jedite danas vi, moja su djeca jela jučer.« Sjećam se da mi je pričala da su u tom selu živjeli Hrvati i Srbi i da nikad nije bilo razdora među njima, sve dok nisu došli ustaše. U jednom selu pričala mi je jedna djevojka koja se zvala Bosa da je njihova kuća imala osamnaestoro čeljadi i da su svi poklani osim nje. Sjećam se kako nam je u jednoj ofenzivi bilo teško zbog Mace Brkić koja je bila trudna i jedva se kretala, a imali su i malo djeteta, sina, kojeg su svi nosili na rukama, a najviše jedan mladi partizan. Jednom su zamalo ugušili dijete jer je zaplakalo dok je neprijatelj bio u blizini. S nama je bila i jedna drugarica (ne sjećam se imena) koja je imala ruku u gipsu, a so-

bom je vodila djevojčicu od oko osam godina. Bilo joj je jako teško, a svi smo joj pomagali koliko smo mogli.

Ipak nam je najteže bilo kad su nas putem susretali borci sa puškama i vikali za nama – prašinari! Bili smo nenaoružani, ali nam je možda bilo teže nego njima, baš zato što smo se mogli pouzdati samo u sreću i svoje noge.

Na sam Uskrs 1945. počela je zračna ofenziva na Papuk. Dolazili su avionima i tukli šumu u valovima, mitraljirali su spustivši se sasvim nisko tako da smo vidjeli neprijateljske pilote. Danju smo odlazili samo na prosjeku, a noću smo nastavljali rad. Jedino se Vilko Nekić nije dao iz baraka. Dok su pucali, on je mirno spavao.

Moja supruga je oboljela tako da je bila posve nepokretna pa smo je otpremili u bolnicu jer je na Papuku bilo nekoliko bolnica, samo što su se one nalazile mnogo dalje od nas. Nakon nekoliko dana, javila mi je moja supruga da obavezno dođem po nju. Nekić i ja smo došli kolima po nju. Doktor se jako bunio što je odvozimo jer još nije ozdravila, ali ona nije htjela ostati. Nakon nekoliko dana ta je bolnica bila bombardirana i mnogi su poginuli, a ona se, eto spasila. No, opet smo je otpremili u bolnicu jer joj je bilo jako loše, nije mogla hodati. Sad smo je odvezli u bolnicu na Lomu. Počela je ofenziva (1945) i u bježanju naišli smo na kola sa ranjenicima u kojima je bila i moja supruga. Počela je pucnjava i kad je kraj tih kola proletjela granata, moja supruga skoči s kola i dalje je išla pješice. Uvijek je poslije govorila da strah sve može.

Mi smo osnivali i nove tiskare. Kad su partizani oslobodili Slavonsku Požegu, tamo smo osnovali svoju tiskaru (kao podružnicu glavne tiskare), tamo je radio nas nekoliko u nekoliko navrata jer kad bi došli ustaše, mi bi pobjegli, a vraćali bi se s našima. Jednu smo tiskaru imali u Duzluku. Tamo je bila dopremljena mašina iz Virovitice. Tom tiskarom sam rukovodio najprije ja, a kasnije Stjepan Zabavnik. Jedna mala tiskara je bila i kraj mehaničke radionice na Papuku. Tamo je bio samo jedan tigl.

Kad smo se vraćali u našu TISKARU PAPUK (kako smo je nazvali odmah po dolasku), bilo da smo se vraćali iz ofenziva, ili iz rada u drugim tiskarama, govorili smo uvijek da smo došli doma. To je zaista bio naš dom. To je bila naša šuma u kojoj smo se na svoj način borili protiv neprijatelja, u kojoj smo mnogo naučili i koju smo mnogo voljeli.

Poslije oslobođenja Slavonije ljudi TISKARE PAPUK prešli su u slobodni Osijek, a ja sam s nekoliko drugova ostao da spremim strojeve, slova i ostalo u bunkere i da sve predam na čuvanje mjesnom NOO u Striježevici.

U Osijeku sam postavljen za rukovodioca Vojno-oblasne štamparije za Slavoniju (prije Prva Hrvatska dionička tiskara u Osijeku). Čim smo dobili vijest da je Koprivnica oslobođena, moja supruga i kćerka pošle su u Koprivnicu, sin mi je već bio u vojnoj školi u Beogradu kamo je otišao čim je Beograd bio oslobođen, a ja sam ostao još neko vrijeme u Osijeku.

Jednog dana čuo sam veliku pucnjavu po cijelom gradu. Izletio sam na balkon da vidim šta je, a jedan mi je drug rekao da je Njemačka potpisala kapitulaciju. Ne mogu izraziti osjećaj radosti koji sam tada osjetio. Mnogo sam u životu imao radosnih događaja, ali takvu radost, takvu sreću, nisam osjetio nikada ni prije ni poslije. Zgrabio sam pušku i počeo pucati u zrak misleći: neka čuju svi prijatelji i neprijatelji našu radost!